

על סיפורי עם, אגדות והספרות הרבנית של ימי הביניים

פרופ' יהודא גלינסקי | המחלקה לתלמוד

מס קורס 09-1087-01 | Legends, Tales and Rabbinic Literature
in Medieval Times

הרצאה	סוג הקורס:
4	היקף נ"ז:
תשפ"ז	שנת לימודים:
שנתי	סמסטר:
ד, 12:00	יום ושעה:
ב, 13:00	שעת קבלה:
Judah.galinsky@gmail.com	מייל מרצה:
lemida.biu.ac.il	קישור לאתר למדה:

תיאור הקורס ומטרות למידה

תקציר הקורס

להכיר מקרוב אספקט ייחודי של התרבות הרבנית בימי הביניים – "אגדות עם" וסיפורים שהיה להם תפקיד חשוב לא רק בחינוכו של העם אלא בהבנת החכמים את עולמם. דרך ניתוח הסיפורים נוכל להבין יותר טוב את עולמם הפנימי של החכמים ושל הציבור הרחב בימי הביניים. נעסוק לא רק בסיפורים הגדולים של התקופה אלא גם של אגדות קטנות וממוקדות. המטרה תהיה להראות את הקשר בין היצירה הפופולארית לבין ספרות הגבוהה של חכמי התלמוד וההלכה.

מטרות/תוצרי הלמידה

ידע

1. הלומדים ילמדו להכיר ספרות עממית והשפעתו על הספרות הרבנית באשכנז וצרפת בימי הביניים.
2. ילמדו על התקופה ההיסטורית שבה נתחבר הסיפורים וההשפעות הסביבתיות עליהם.
3. הלומדים ילמדו על הרקע התרבותי של יהודי אשכנז וצרפת בימי הביניים.

מיומנויות

1. הלומדים יתנסו בקריאה ביקורתית ורגישה של טקסטים סיפוריים והלכתיים מימי הביניים.
2. הלומדים ירכשו כלים מחקרניים להבנת התרבות הרבנית של אשכנז וצרפת בימי הביניים.

תכנון מהלך השיעורים (כולל למידה פעילה):

מס' השיעור	נושא השיעור	למידה פעילה	קריאה/ צפיה נדרשת	הערכה תהליכית/מעצבת
1	פתיחה אגדת ארבעה השבויים ותחילת היצירה הרבנית בימי הביניים מחוץ לבבל		עיון בדברי ר' אברהם אבן דאוד בספר הקבלה.	
2	תחילת הופעת של יהדות אשכנז והמנהיגות הדתית שלה		אברהם גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשס"א, עמ' 27-48	
3	היכן השבוי הרביעי? אגדות על יסוד הקהילה כמרכז תרבות		שרה צפתמן, בין אשכנז לספרד: לתולדות הסיפור היהודי בימי-הביניים, ירושלים תשנ"ג, עמ' 65-158,	

	עלי יסיף, מאה סיפורים חסר אחד : אגדות כתב יד ירושלים בפולקלור היהודי של ימי הביניים, תל-אביב תשע"ד, עמ' 104-107, 204-205		המעשה עם ר' משולם	
4	שרה צפתמן, בין אשכנז לספרד עלי יסיף, מאה סיפורים חסר אחד אברהם גרוסמן, תמורות בחברה היהודית בימי-הביניים, ירושלים תשע"ז, 153-168.		דיון במחלוקת החוקרים באגדת ר' משולם	
5	יוסף במברגר, האפיפיור היהודי לתולדותיה של אגדה מימי הביניים באשכנז, רמת גן תשס"ט.		אגדת האפיפיור היהודי, אלחנן בנו של ר' שמעון בין יצחק "הגדול"	
6	אברהם גרוסמן, תמורות בחברה היהודית בימי-הביניים, עמ' 254-264		שאלת התנצרותו של בנו של ר' גרשם	
7	יעקב דויטש, "עדויות על נוסח קדום של "תולדות ישו", תרביץ סט (תש"ס), עמ' 177-197 Peter Schäfer, "Jesus' Origin, Birth, and Childhood According to the <i>Toledot Yeshu</i> and the Talmud," in <i>Judaea-Palaestina, Babylon and Rome: Jews in Antiquity</i> (ed. Benjamin Isaac and Yuval Shaha; Tübingen: Mohr Siebeck, 2012), 139-164.		אגדת תולדות ישו – ההבנה היהודית לתחילת הנצרות חלק א: שתי גישות ללידתו של ישו	
8	Gideon Bohak, "Jesus the Magician in the 'Pilate' Recension of Toledoth Yeshu," in Daniel Barbu and Yaacov Deutsch, eds., <i>Toledot Yeshu in Context: The Jewish 'Life of Jesus' in Ancient, Medieval, and Modern History</i> (Tübingen: Mohr Siebeck, 2020), 81-98		אגדת תולדות ישו – ההבנה היהודית לתחילת הנצרות חלק ב: שתי גישות לכוחו של ישו בעשיית מופתים	

	Michael Meerson and Peter Schäfer, <i>Toledot Yesu: The Life Story of Jesus</i> , Two Volumes and Database (Tübingen: Mohr Siebeck, 2014).		אגדת תולדות ישו – ההבנה היהודית להפרדה בין היהודים לנוצרים	9
	Wout Van Bekkum, "The Rock on Which the Church Is Founded: Simon Peter in Jewish Folktale." In <i>Saints and Role Models in Judaism and Christianity</i> . Edited by Marcel Poorthuis and Joshua Schwartz, 289–310. Leiden: Brill, 2004. Wout Van Bekkum, "The Poetical Qualities of the Apostle Peter in Jewish Folktale." <i>Zutot</i> 4 (2004): 16–25		האם תפילת "נשמת כל חי" ועוד פיוטים באמת נכתבו על ידי האפיפיור הראשון Simon Peter?	10
	עלי יסיף, סיפורי בן סירא בימי הביניים : מהדורה ביקורתית ופרקי מחקר, ירושלים תשמ"ה		תולדות בן סירא – דברי רקע ומבוא	11
	עיון בסיפור		הסיפור על לידתו המוזרה של בן סירא	12
	שמחה עמנואל, "נוסחאות מכת"י של תשובת רבנו פרץ מקורבייל, והשלכותיהן לדין הזרעה מלאכותית", המעיין נא (תשע"א), עמ' 31-38. S. Emanuel, "Pregnancy without sexual relations in medieval thought," <i>JJS</i> 62 (2011): 105-120 תשובה הלכתית של הרב משה פיינשטיין באגרות משה.		ההשלכות ההלכתיות של הסיפור בתקופת ימי הביניים ובעת החדשה	13
	ירמיהו מלחי "על מעשים שנרמזו בתלמוד ונתפרשו ברש"י ובמקורות אחרים", מעשה סיפור : מחקרים בסיפורת היהודית, ב (תשס"ט), עמ' 139-163.		דברי מבוא: "סיפורי עם" המופיעים בפרושי רש"י לתלמוד	14

	עלי יסיף, כמרגלית במשבצת, תל אביב תשס"ד, 136-165 Rella Kushelevsky, <i>Tales in Context: Sefer ha-ma'asim in Medieval Northern France</i> (Bodleian Library, Ms. Bodl. Or. 135), Detroit: Wayne State University Press, 2017		ו"ספר המעשים" שהועתק בצרפת במאה ה-13	
	חבור יפה מהישועה מאת רבינו נסים בר יעקב מקירואן, תרגום מהמקור הערבי והקדים מבוא ח. ז. הרשברג, מוסד הרב קוק ירושלים תשי"ד, עמ' 73-39.		דברי מבוא: הערוך לר' נתן מרומי (מאה ה-11) וחבור יפה מהישועה לר' ניסים בן יעקב מקירואן, קובץ סיפורים מצפון אפריקה מן המאה ה-11	
	אברהם גרוסמן, חסידות ומורדות, ירושלים תשס"א, 269-271 Moshe Simon-Shoshan, "The Death of Beruriah and Its Afterlife: A Reevaluation of the Provenance and Significance of Ma'aseh de-Beruriah," <i>Jewish Quarterly Review</i> 110 (2020): 383-411		מעשה ברוריה בפירוש רש"י לתלמוד ובחיבור יפה מהישועה	15
	תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק ד הלכה ג; בבלי שבת מט עא; סוטה כב ע"א-ע"ב ר' ניסים מקירואן, ספר היפה מן הישועה, מהד' ח.ז. הירשברג, ירושלים תשיד, עמ' 207-202 Elisheva Baumgarten, <i>Practicing Piety in Medieval Ashkenaz: Men, Women, and Everyday Religious Observance</i> (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2014), 202-207		מעשה יוחני בת רטיבי (סוטה כב ע"א) רש"י, ר' ניסים, ספר הערוך	16

	תמר אלכסנדר, מעשה אהוב וחצי, הסיפור העממי של יהודי ספרד, הוצאת מאגנס האוניברסיטה העברית, ירושלים והוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ירושלים ובאר-שבע, תש"ס, עמ' 59-76 עלי יסיף, סיפור העם העברי, ירושלים 1994, עמ' 288-305-301.		מעשה חולדה ובור (תענית ח ע"א) המיוחס לרש"י, המיוחס לתוספות, ספר ערוך	17
	ישראל מ' תא-שמע, "קדיש יתום", תרביץ נג (תשמ"ד), הודפס מחדש בתוך מנהג אשכנז הקדמון, ירושלים תשנ"ט, 310-299. רלה קושלבסקי, "התנא והמת הנווד", בתוך סיפור עוקב סיפור, בעריכת קושלבסקי ואחרים, רמת גן, תשס"ה, 281-296; רלה קושלבסקי, סיגופים ופיתויים, ירושלים, תש"ע, 271-253.		אגדת ר' עקיבא והמת הנווד כמקור לאמירת קדיש יתום	18
	Leon Wieseltier, <i>Kaddish</i>, New York 1998. David I. Shyovitz, "You Have Saved Me from the Judgment of Gehenna": The Origins of the Mourner's Kaddish in Medieval Ashkenaz," <i>AJS Review</i> 39 (2015), pp. 49-73.		סוגיית אמירת קדיש יתום	19
	עלי יסיף, "הסיפור האקסמפלרי בספר חסידים", תרביץ נז, (תשמח), 156-217. הופיע גם בספרו כמרגלית במשבצת, עמ' 166-213. I.G. Marcus, "<i>Sefer Hasidim</i>" and the <i>Ashkenazic Book in</i>		דברי מבוא: ספר חסידים והסיפורים הבאים להעביר מסר או לתת תוכחה	20

	<i>Medieval Europe</i>, Philadelphia 2018, pp. 45-53 Tamar Alexander-Frizer, <i>The Pious Sinner: Ethics and Aesthetics in the Medieval Hasidic Narrative</i> (Tübingen, 1991), 58-86			
	See Judah b. Samuel, <i>Sefer Ḥasidim</i>, ed. Judah Wistenetzky (Frankfurt, 1924), #4-6. The complete text was translated by Ivan G. Marcus, "Narrative Fantasies from Sefer Hasidim," in <i>Rabbinic Fantasies: Imaginative Narratives from Classical Hebrew Literatures</i>, eds. D. Stern and M.J. Mirsky (Philadelphia, 1990), 215-238, esp. 219-220		אגדת "תפלת רועה הצאן" בספר חסידים כ"י פרמה (דפוס ברלין) ספר חסידים סימנים ד-ו	21
	יוסף דן, ר' יהודה החסיד, ירושלים 2006, עמ' 133-144 Talya Fishman, "Rhineland Pietist Approaches to Prayer and the Textualization of Rabbinic Culture in Medieval Northern Europe," <i>JSQ</i> 11 (2004): 313-331. Regarding simple piety, see Ivan G. Marcus, "The Devotional Ideals of Ashkenazic Pietism," in <i>Jewish Spirituality, vol. 1: From the Bible through the Middle Ages</i>, ed. A. Green (New York, 1986), 356-366, esp. 363-364.		משמעות האגדה בהקשר של חשיבות "כוונה בתפילה" אצל חסידי אשכנז	22

	Marcus, "Sefer Hasidim" and the Ashkenazic Book in Medieval Europe, 52-53		סיפור מוזר על יהודה החסיד ותלמידיו המופיע כמקור הלכתי בסמ"ק בסוגיית קידוש השם	23
	דיון במקורות		הבנת הסיפור אצל חסידי אשכנז ושימוש בסמ"ק	24
	עיון במקור ובהקשרו		שימוש בסיפור מתוך חסידות אשכנז בטור אורח חיים	25
			סיכום	26

*ייתכנו שינויים בסיבוס בהתאם לקצב ההתקדמות ואפקטיביות הלמידה

ציון סופי

משקל בציון הסופי	תיאור התוצר
20% מהציון הסופי	מטלות ביניים
80% מהציון הסופי	מבחן

דרישות הקורס

נוכחות והשתתפות בשיעורים. הגשת שתי מטלות. בקורס זה יש חובת נוכחות בכל השיעורים (לפחות 80% מהשיעורים), שתיבדק מדי שיעור. תלמיד שייעדר מעל חמש הרצאות ללא סיבה מוצדקת לא יורשה לגשת למבחן, ולא יקבל ציון בקורס.

דרישות קדם

לבעלי רקע

ביבליוגרפיה: **תכנים לקריאה, צפיה והאזנה (רצוי עדכני)**

Rella Kushelevsky, *Tales in Context: Sefer ha-ma'asim in Medieval Northern France* (Bodleian Library, Ms. Bodl. Or. 135), Detroit: Wayne State University Press, 2017

תמר אלכסנדר, מעשה אהוב וחצי, הסיפור העממי של יהודי ספרד, הוצאת מאגנס האוניברסיטה
העברית, ירושלים והוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ירושלים ובאר-שבע, תש"ס,
מ' גידמן, התורה והחיים, וורשא תרנ"ז
עלי יסיף, מאה סיפורים חסר אחד : אגדות כתב יד ירושלים בפולקלור היהודי של ימי הביניים, תל-אביב
תשע"ד,
עלי יסיף, סיפור העם העברי, ירושלים 1994
עלי יסיף, כמרגלית במשבצת, תל אביב תשס"ד
אפרים קנרפוגל, סוד, מאגיה ופרישות במשנתם של בעלי התוספות, ירושלים תשע"א